

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

UDK: 378 (497.7)

ISSN: 1409-9187

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

2018-2019

ФАКУЛТЕТ ЗА
ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ГОДИНА 8

VOLUME VIII

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK
2018 - 2019**

ГОДИНА 8

VOLUME XIII

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
YEARBOOK
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

За издавачот/ For publisher
Проф.д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Издавачки совет

проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
проф. д-р Мишко Цидров
проф. д-р Дејан Мираковски
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph. D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph. D.
Prof. Misko Dzidrov, PhD
Prof. Dejan Mirakovski, PhD
Prof. Emilija Petrova Gorgeva, PhD

Редакциски одбор

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Снежана Мирасчиева
проф. д-р Снежана Јованова Митковска
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева
проф. д-р Блаже Китанов
проф. д-р Никола Смилков
проф. д-р Виолета Николовска
проф.д-р Трајче Стојанов
проф.д-р Деспина Сивевска
проф. д-р - Ирена Китанова
проф. д-р Билјана Митевска Попевска
проф. д-р Даниела Коцева

Editorial staff

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD
Prof. Sonja Petrovska, PhD
Prof. Snezana Mirascieva, PhD
Prof. Snezana Jovanova Mitkovska, PhD
Prof. Emilija Petrova Gorgeva, PhD
Prof. Blaze Kitanov, PhD
Prof. Nikola Smilkov, PhD
Prof. Violeta Nikolova, PhD
Prof. Trajce Stojanov, PhD
Prof. Despina Sivevska, PhD
Prof. Irena Kitanova, PhD
Prof. Biljana Mitevaska Popevska, PhD
Prof. Daniela Koceva, PhD

Главен и одговорен уредник /

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска

Managing editor

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD

Технички уредник

доц. д-р - Верица Јосимовска

Editor in chief

Docent Verica Josimovska, Ph.D.

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Снежана Кирова
(англиски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Snezana Kirova
(English)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

ISSN 1409-9187

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office
Goce Delcev University – Štip
Faculty of philology
Krstе Misirkov 10-A
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА
CONTENTS

Емилија Петрова Ѓорѓева МОДЕЛОТ НА ПОЗИТИВНА ДИСЦИПЛИНА - ФРИДРИХ ЦОНС ВО СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ	5
Снежана Мирасчиева УЧЕБНИКОТ – НОВ ПРЕДИЗВИК НА МЕДИУМСКАТА ДИДАКТИКА	15
Маријана Димитрова, Никола Смилков, Билјана Попеска, Снежана Јованова-Митковска УЛОГАТА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ВОЗРАСНИ И ДОЖИВОТНО УЧЕЊЕ	21
вон. проф. д-р Оливер Цацков БРЕГАЛНИЧКАТА ГОЛГОТА	29
вон. проф. д-р Даниела Коцева СЕКУЛАРИЗАЦИЈАТА И САКРАЛИЗАЦИЈАТА ВО СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО	37

Овој број од Зборникот на Факултетот за образовни науки му е посветен на проф. д-р Стеван Алексоски, по повод неговото заминување во пензија. Од името на благодарните колешки и колеги, од името на студентите, му посакуваме долги и плодни пензионерски денови. Ни беше чест што ја имавме привилегијата да соработуваме со човекот, научникот и професорот Стеван Алексоски, низ долгите години професионален растеж.

МОДЕЛОТ НА ПОЗИТИВНА ДИСЦИПЛИНА - ФРИДРИХ ЦОНС ВО СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ

Емилија Петрова Ѓорѓева

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
emilija.petrova@ugd.edu.mk

Апстракт. Училиштето претставува специфичен организациски систем и пред сè има за цел и задача да продуцира такви активности кои ќе доведат до високи достигнувања и резултати на учениците. Покрај пренесувањето на знаење на младата генерација, училиштето има и воспитна и социјална функција.

Целосниот училишен систем го сочинува и дисциплината на учениците, односно почитувањето на правила кои владеат во едно училиште.

Моделите на училишна дисциплина, односно моделот на позитивна дисциплина на Фридрих Цонс претставува движечки мотив во нашето истражување. Овој модел авторот го засновал на истражувањата за тоа како се однесуваат наставниците кога учениците се однесуваат лошо.

Авторот смета дека кога кај ученикот ќе постои самоконтрола и одговорност, тогаш тој ќе се однесува на начин соодветен за часот. За да може успешно да се одвива целиот процес на настава потребно е наставникот со примена на вештини да го ограничи однесувањето на учениците. Цонс, управувањето со одделението го разбира како процес во која мора да се поврзани дисциплината, наставата и мотивацијата на ученикот. Според него, дисциплината е „процес на применување на стандарди и градење на соработка, со што многу малку ќе се создаваат проблеми во наставата, а повеќе ќе се учи“. За успешно одвивање на наставниот процес потребно е ангажирање на сите сетила кај учениците, со што наставата ќе им биде интересна, учениците ќе уживаат, а со тоа и самиот наставник ќе биде задоволен.

Клучни зборови: *наставник, ученик, училиште, дисциплина*

APPLICATION OF THE MODEL OF POSITIVE DISCIPLINE IN OUR (MODERN) SCHOOLS – FRIEDRICH JONES

Emilija Petrova Gjorgjeva

Faculty of Educational sciences, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
emilija.petrova@ugd.edu.mk

Abstract: The school is a specific organizational system and its primary aim and task is to produce that kind of activities that will lead to high achievements and positive results from the students. Beside the transfer of knowledge to the younger generation, the school has an educational and social function.

The entire school system constitutes from the discipline of students, which means respecting the rules that one school has. Models of school discipline or the model of positive discipline of Frederick Jones represents the driving motive of our research.. This model is based on the author's research on how teachers act when students behave badly.

The author believes that when the student has self-control and responsibility, then he will behave as its appropriate in class. In order to have a successful acting process, the teacher needs to use characteristic skills and with that to limit student's behavior. Jones understands the department management as a process in which discipline, tuition and motivation of the student must be connected. According to him, discipline is "a process of applying standards and building a cooperation with which there will be less problems in tuition and more learning." The successful running of the teaching process requires engaging all of the students with which the teaching will be interesting and enjoyable for students, and the teacher will be content.

Kew words: *teacher, student, school, discipline*

ВОВЕД

Училиштето претставува специфичен организациски систем. Тоа произлегува од сознанието дека воспоставувањето во функционална училишна организација со соодветно организационо дизајнирана структура, има пред сè за цел и задача да продуцира такви активности кои ќе доведат до високи достигнувања и резултати на учениците. Покрај пренесувањето на знаење на младата генерација, училиштето има и воспитна и социјална функција. Во училиштето учениците стекнуваат знаење, вештини, навики кои понатаму ќе им помогнат да се изградат во личности.

Во македонските училишта, што денес се наречуваат демократски, моќта е сè уште централизирана, хиерархизирана и политичка. Во училиштето моќта ја има директорот, кој одлучува според одлуките на актуелната власт, а во училиницата наставникот.

Под „дисциплина“ на наставникот во училиштето се подразбираат и добро испланирани и подготвени активности, кога подготвената наставна единица го

одржува и поттикнува вниманието на учениците и ги охрабрува, тогаш постојат реални услови за воспоставување на дисциплина¹ во одделението. Програмата на тие активности мора да се темели на создавање на позитивна околина која поттикнува на учење и им помага на учениците да ги развиваат вештините кои им овозможуваат да станат одговорни личности кои умеат да управуваат со своето однесување.

За наставникот од особено значење е добро да ги познава учениците во своето одделение. За секој ученик поодделно да го знае нивото на знаења и умеања, неговиот интерес, навиките, вештините и способностите. Да ги познава нивните потреби и развојни карактеристики и пред сè, да биде заинтересиран за детето, добро да ги познава и детето и неговото семејство. Негова обврска е да направи сè за да помогне: ако има проблем со учењето да пронајде начин како да му помогне, ако детето е споро да му одреди помал обем на задачи, ако е немирно да му даде некои дополнителни задолженија кои би биле интересни.

Особено е важно наставникот да биде праведен, децата тоа многу добро знаат да го ценат. Во таков случај, кога наставникот постапува праведно, детето ќе биде спремно да ги почитува барањата и да реагира соодветно на казната или пофалбата. Познавањето на психолошките потреби на детето е од особена важност за да биде детето конструктивно и спремно да ги почитува утврдените правила на училишната дисциплина.

Успешниот наставник се познава и по тоа ште не реагира кога проблемот ќе се случи, туку многу порано.

Наставникот наместо да го свртува вниманието за направените грешки, наместо да критизира и да го омаловажува ученикот, треба да покаже разбирање дека грешките се составен дел од животот, но и дека е многу важно да осознае и да покаже спремност да ја поправи својата грешка.

Во научната литература, во светски рамки се познаваат неколку вида модели на училишна дисциплина. Меѓу најприменуваните се познати: моделот на цврста дисциплина на Ли и Марлин Кантер; модел на позитивна дисциплина на Фридрих Цонс; дисциплина без присила модел на Вилијам Гласер; модел на

¹ Според лексичкото значење дисциплината е: 1. збир на прописи и правила кои го одразуваат начинот на одржување на редот и 2. обврска за придржување кон некој ред, послушност. (Шехалић, 1997:166).

Во Педагошкиот лексикон дисциплината се одредува како „ред, цел, чие одржување подразбира исполнување на одредени барања, извршување на обврска и должност; однесување во склад со нормите и усвоените правила кои ги поставува некоја заедница, општествена група или колектив.“(Педагошки лексикон, 1996:122).

Зборот *училишна дисциплина* подразбира заеднички утврдени правила на однесување и за учениците и за наставниците и во училиштето и надвор од него. Дисциплината е неопходна за да може училиштето да функционира како заедница. Таа е еден од носечките столбови на добрата настава во современото училиште, но каква дисциплина и со какви средства се доаѓа до неа отвара големо етичко прашање (Gašič-Pavišič, S. 2005).

социјална дисциплина на Рудолф Драјкурс; модел на позитивна дисциплина на Џејн Нелсен; модел на кооперативна дисциплина на Линда Алберт; управување со работата на часот модел на јакоб Кунин; модел на оспособување за успешен наставник на Тоамс Гордон; моделот дисциплина со достоинство на Ричард Карвин и Алена Мендлер и др.

Се со цел да согледаме кои модели на училишна дисциплина се применуваат кај нас спроведовме истражување во текот на февруари-април 2011 година. Од добиените резултати табеларно ја прикажуваме основната структура на примерокот и примената на моделите на училишна дисциплина.

Табела бр.1. Основна структура на примерокот:

р. бр.	основно училиште	стратум	број на наставници	
			град	село
1.	„Ванчо Прке“	Штип	26	
2.	„Раде Кратовче“	Кочани	14	
3.	„Видео Подгорец“	Струмица	16	
4.	„Св. Кирил и Методиј“	с. Дабиле		5
5.	„Никола Карев“	с. Тркање		5
6.	„Гоце Делчев“	с. Три Чешми		5
Вкупно				71

Следната табела дава приказ за примената на моделите на училишна дисциплина во училиштата кои беа дел од нашето истражување.

Табела бр. 2. Фреквенција на моделите на училишна дисциплина

модел	град	село	вкупно	%
	f	f		
модел на цврста дисциплина	4	1	5	3,85
дисциплина без присила	22	4	26	20
кооперативна дисциплина	11	1	12	9,23
оспособување за успешен наставник	12	/	12	9,23
позитивна дисциплина	29	8	37	28,46
социјална дисциплина	7	/	7	5,38
управување со работата на часот	20	3	23	17,69
дисциплина со достоинство	8	/	8	6,15
вкупно			130	100%

Во одговорите на наставниците, вклучени во истражувањето, добивме резултат дека во нашите училишта најприменуван модел на училишна

дисциплина е моделот на позитивна дисциплина на Фридрих Цонс², односно

² Моделот на Цонс содржи четири методи: поставување на правила, примена на одговорност, примена на правилно однесување и систем на поддршка. Петтиот елемент на програмата е структурата на одделението. Како што тврди самиот автор, овој модел опфаќа постапки кои се непријателски насочени, го намалуваат стресот и се самоелеминиращки.

1.Метод на поставување на правила

Примената на невербалната комуникација од страна на наставникот има за цел да постави правила на однесување. Наставникот применувајќи невербална комуникација го поттикнува ученикот да се откаже од несоодветното однесување. Тука спаѓа примената на разни мимики, гестови, движења со главата, израз на лицето (смирен), држење на телото и др. На тој начин ученикот ќе се поттикне за работа на часот, а воопшто нема да се прекине наставата. Наставникот мора да воспостави рамнотежа применувајќи благи форми на казна, но истовремено и на наградување.

Цонс во својот модел истакнува дека како една од најголемите грешки на наставникот е кога гласно ќе го опомене ученикот и ќе го критикува пред целото одделение со што веднаш се нарушува позитивната атмосфера во одделението. Со тоа се привлекува вниманието на другите ученици, се менува текот на часот и директно се поддржува лошото однесување на ученикот. Значи примената на јазикот на телото ќе биде поефикасен за разлика од вербалната опомена. Знаејќи ги правилата како треба да се однесува ученикот, наставникот може да му укаже така што нема да им пречи на другите ученици со своето однесување. Важно во сето ова е и близината на наставникот со ученикот, односно и самото стоење до ученикот може да доведе до спречување во лошото однесување.

Во поставувањето на граници постојат конкретни чекори, како што се: веднаш да ја прекине наставата, наставникот треба да има „очи и на грбот“, да се сврти кон ученикот и со погледот да му укаже, да одите до клупата на ученикот – моќ на просторна близина, задржување на наставникот пред и позади ученикот.

2.Метод за вежбање на одговорност.

Примена на одговорност за воведување позитивна соработка во одделението. Авторот смета дека на учениците им е потребен систем за стимулирање, со кој наставникот ќе ги мотивира учениците да си ги извршуваат зададените задачи. Наставникот треба да е подготвен во секој момент да може да им помогне на учениците, да им пружи позитивна поддршка. Цонс смета дека не треба оцените, симболични признанија и други награди да се користат како стимулација за учениците, бидејќи со тоа ќе се мотивираат успешните ученици. Потребно е наградата да се дава на целото одделение, односно на сите ученици, за оние задачи кои ги сакаат и работат со посебен интерес. Со тоа учениците ќе бидат задоволни, се учат на одговорност, затоа што добиената награда е за она што го сакаат и понатаму треба да донесат правилна одлука како истата ќе ја употребат. Со тоа во одделението се развива клима на соработка меѓу учениците, затоа што позитивното однесување на секој ученик допринесува за заработување на награда. За да може наставникот да го спроведе тој систем на поттикнување потребно е тој посебно да биде оспособен за вештини и активности.

3.Метод на примена на правилно однесување.

Доколку во едно одделение постојат ученици кои често прават проблеми и не се вклучени во системот на вежбање на одговорност, потребно е наставникот со истите да работи со посебна индивидуализирана програма. Таа програма има за цел да ги охрабри учениците да престанат да се однесуваат на непосакуван начин.

4.Метод на примена за систем на поддршка.

Овој систем е предвид за учениците кои прават дисциплински проблеми и покрај многубројните мерки кои се превземени претходно, а не успеале.

Овој потпорен систем опфаќа низа казни, негативни санкции за неприфатливото однесување на ученикот. Овие негативни санкции се јавуваат со различно ниво на јачина. Наставникот треба да воспостави рамнотежа применувајќи негативни и позитивни санкции, односно со секој вид на негативна мерка (казна) потребно е да се дава и позитивна мерка (награда).

28,46% одговориле дека го применуваат овој модел. А модел кој најмалку се применува во основните училишта кои беа дел од истражувањето е моделот на цврста дисциплина.

Од спроведеното партиципативно набљудување за време на часовите во основните училишта кои беа опфатени во истражувањето, можеше да се забележи дека голем број од наставниците ја применуваат невербалната комуникација особено со оние ученици кои прават одредени проблеми за време на часот. Наставниците применуваат разни мимики и гестови се со цел да не го опоменуваат ученикот, со што може да дојде до нарушувањето на работната атмосфера. Некои од учениците прават проблеми на часот, односно на некој начин се однесуваат „недисциплинирано“ се со цел да привлечат внимание кон себе.

Од спроведеното партиципативно набљудување забележавме дека наставниците во нашите основни училишта ја користат наградата-стимулација, но само за поединец, а не за целото одделение.

По однос на примена на негативни санкции со нашето истражување утврдивме дека истите се применуваат поделено, што може да се види и од прикажаните табели.

Да се навратиме на моделот на Фридрих Џонс кој содржи три нивоа на негативни санкции.

Првото ниво е примена на мали негативни санкции (мали казни), тивка опомена од страна на наставникот или пак состанок насамо со ученикот.

Второто ниво е ниво на средни негативни санкции (казни со средна јачина). Овде наставникот го исклучува ученикот од активностите, ученикот се испраќа надвор во ходникот, задржување и разговор по завршувањето на часовите, состанок со родителите или намалување на оцените.

Третото ниво е примена на големи негативни санкции (големи казни), каде што ученикот се испраќа кај директорот на разговор или се применуваат телесни казни.³

Каква е состојбата во однос на примената на наградите и казните како средство за мотивирање/демотивирање во нашите основни училишта од страна на нашите училишта, можеме да забележиме од следната табела:

³ Jones, F. (2004b): Tools for Teaching , <http://fredjones.com/index.html>

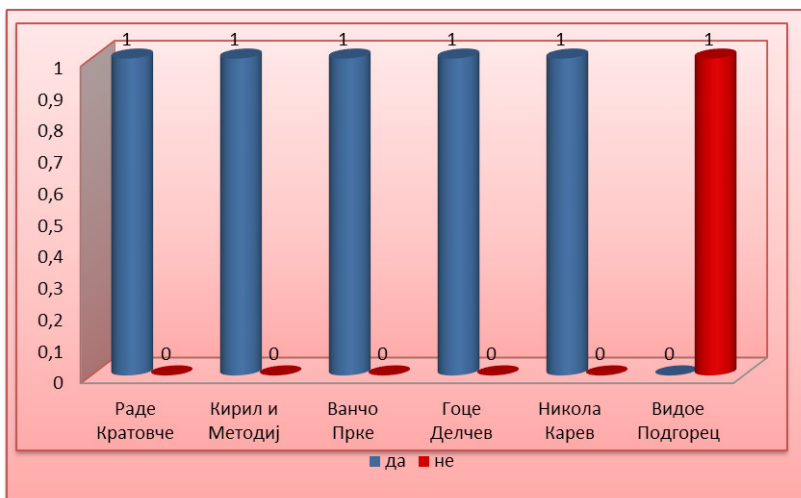
Табела бр. 5. Примена на награди и казни од страна на наставниците

стратум	да f	не f	вкупно	ранг
град	40	16	56	1
село	13	2	15	2
Вкупно:	53	18	71	
%	74,65%	25,35%	100%	

Од прикажаната табела можеме да забележиме дека наставниците кои беа дел од истражувањето, односно 53 или 74,65% од нив одговориле позитивно за примена на наградите и казните како средство за мотивирање/демотивирање на учениците; 18 од нив или 25,35% дале негативен одговор на ова прашање. Од тука можеме да констатираме дека наставниците ги применуваат наградите и казните како средства за мотивирање/демотивирање во наставата во нашите основни училишта. Според стратумот, односно и во градско и селско подрачје поголем број од наставниците ги применуваат наградите и казните.

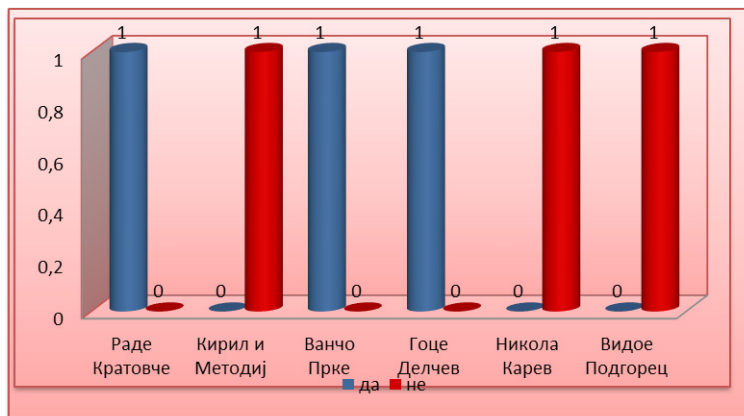
Истражувањето кое беше спроведено во училиштата опфати и дел од училишните педагози. Доколку наставникот забележи дека кај некој од учениците постои проблем а тој самиот не може да го реши бара помош од педагогот во училиштето. Колку училишниот педагог ги применува наградите и казните се со цел да му помогне на ученикот ќе согледаме од следната табела:

Табела бр. 3. Примена на награди од страна на училишниот педагог

Од прикажаната табела можеме да констатираме дека наградата се применува од страна на училишниот педагог како средство за мотивирање/демотивирање. Само еден од испитаниците одговорил дека не ја применува наградата кога кај некој од учениците постои проблем и тој самиот треба да го реши.

Табела бр.4. Примена на казни од страна на училишниот педагог

За разлика од наградата, во однос на примената на казната постојат поделени мислења кај испитаниците. Испитаниците од ОУ „Раде Кратовче“, ОУ „Ванчо Прке“ и ОУ „Гоце Делчев“ одговориле дека ја применуваат казната во својата работа, додека останатите испитаници од ОУ „Кирил и Методиј“, ОУ „Никола Карев“ и ОУ „Видое Подгорец“ не ја применуваат казната.

Во моделот „позитивна дисциплина“ особено е важна структурата на училиштето. Покрај четирите методи кои ги споменаваме претходно битна е и организацијата на времето и просторот во училницата, како и училишните правила. Наставникот потребно е да постави општи правила за правилно однесување, опремување на училницата така што наставникот ќе може да се движи низ неа без никакви проблеми и ќе може да ги гледа сите ученици.⁴

Од истражувањето кое го спроведовме можеме да согледаме колку учениците од основните училишта кои беа опфатени ги почитуваат правилата на однесување. Наставникот заедно со учениците на почетокот на учебната година формулира правила на однесување кои учениците мора да ги почитуваат. Од партиципативното набљудување можев да видам дека во голем дел од училниците беа поставени хамери на кои се испишани правилата кои се важни, кои мора да се почитуваат им за секако непочитување постои одредена казна.

⁴ Jones, F. (2004) Positive Classroom Discipline, Second Edition in Category: Books.

Табела бр.6. Почитување на правилата на однесување во одделението

стратум	да	не	вкупно	ранг
	f	f		
град	53	3	56	1
село	15	/	15	2
Вкупно:	68	3	71	
%	95,77%	4,23%	100%	

Од табелата б можеме да забележиме дека само мал дел, односно 4,23% од учениците одговориле дека не ги почитуваат правилата.

Фридрих Цонс моделот на „позитивна дисциплина“ го засновал на истражувањата за тоа како се однесуваат наставниците кога учениците се однесуваат лошо.

ЗАКЛУЧОК

Од истражувањето добивме дека најчесто применуван модел во училишта е моделот позитивна дисциплина на Фридрих Цонс. Па од тука можеме да кажеме дека токму поради тоа овој модел претставува движечки мотив во нашиот труд.

Во однос на примената на наградите и казните, можеме да заклучиме дека поголем број од наставниците ги применуваат истите како средство за мотивирање/демотивирање во наставата.

Освен наставниците во истражувањето беше опфатен и училишниот педагог од секое училиште. Во однос на примената на наградата од добиените резултати можеме да заклучиме дека училишните педагози ја применуваат наградата во својата работа, а во однос на казната постојат поделени мислења. Од тука можеме да констатираме дека одреден дел од училишните педагози ја применуваат казната во својата работа.

Според добиените резултати од истражувањето, во однос на почитувањето на правилата во одделението можеме да заклучиме дека учениците ги применуваат правилата кои ги имаат формулирано заедно со наставниците на почетокот на учебната година.

Како позитивна страна на овој модел може да се наведе искуството на наставниците кои го користеле овој модел. Голем број на наставници се задоволни поради примената на невербалната комуникација, со што тие се чувствуваат сигурни и поуспешни.

Додека, пак, како критика на овој модел се наведува тоа што овој модел се покажал како неефикасен за ученици кои покажуваа сериозни дисциплински проблеми. Недостаток на овој модел е и примената на награди за доброто однесување на ученикот.

Користена литература

- [1] Bandur, V. (1981), Učenik u nastavi, Sarajevo: V. Masleša;
- [2] Gašič-Pavišič, S. (1988), Kaznavanje I dete, Beograd: Prosveta;
- [3] Gašič-Pavišič, S. (2005), Модели разредне дисциплине, Београд: Институт за педагошка истраживања;
- [4] Gordon, T., (1998), Teacher Effectiveness Training, New York: Three Rivers Press, Crown Publishing group;
- [5] Jones F. (2004) Positive Classroom Discipline, Second Edition in Category: Books;
- [6] Jones, F. (2000): Tips from Fred Jone's Tools for Teaching, <http://www.education-world.com>
- [7] Nelsen, J. (2001), Pozitivna disciplina, Čačak: Inter Grandex Trade;
- [8] Trnavac, N. (1996), Fragmenti o disciplini učenika, Beograd: Institut za pedagogija i andragogija Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu;

УЧЕБНИКОТ – НОВ ПРЕДИЗВИК НА МЕДИУМСКАТА ДИДАКТИКА

Снежана Мирасчиева

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Македонија
snezana.mirascieva@ugd.edu.mk

Апстракт

Учебникот како наставно средство за работа на наставникот и ученикот е доминантен медиум во наставата. Следејќи го техничко-технолошкиот развој, формата во која се јавува значително се менува иако неговата намена, функција и цел остануваат исти. Трудот во таа смисла го третира прашањето за современ учебник во двете форми, печатена и електронска како нов предизвик на медиумската дидактика. Сосема јасна е констатацијата дека печатениот и е-учебникот н треба да се спротивставуваат како конкуренти, туку ќе бидат современи доколку ја следат современата воспитно-образовна ориентација а квалитетни доколку обезбедат услови за потребните дидактичко-методички вредности.

Клучни зборови: *учебник, печат, електронски, настава, средство, дидактика.*

THE TEXTBOOK - A NEW CHALLENGE OF MEDIA DIDACTICS

Snezana Mirascieva

Faculty of educational sciences, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
snezana.mirascieva@ugd.edu.mk

Abstract

The textbook as a teaching tool for the work of the teacher and the student is the dominant medium in teaching. Following the technical-technological development, the form in which it occurs significantly changes, although its purpose, function and goal remain the same. In that sense, the paper treats the issue of a modern textbook in both forms, printed and electronic, as a new challenge of media didactics. The conclusion is quite clear that the printed and the e-textbook should not compete as competitors, but will be modern if they follow the modern educational orientation and quality if they provide conditions for the necessary didactic-methodological values.

Keywords: *textbook, print, electronic, teaching, tool, didactics.*

Вовед

Медиумската дидактика е научна дисциплина која го проучува дидактичкото обликување на наставните медиуми и факторите кои ја определуваат примената на современите комуникациски медиуми во наставата. При дефинирањето на критериумите за дидактички дизајн и избор на наставни медиуми односно наставни средства можат да се консултираат бројни расправи кои се публикувани во последните децении. Во дидактичката литература особено внимание привлекуваат размислувањата на Е.Дели, Л.Ј.Бригс, Ј.В.Едлинг, Ј.Е.Кемп,Л.Плут. Критериумите ги класифицираат на различни начини, но се единствени во мислењето кога станува збор за неколку од нив како: обликот на информацијата (говор, број); степенот на веродостојност на информацијата; модалитетот на информацијата (слушна, визуелна, тактилна или комбинација од различни модалитети); учество на ученикот во процесот односно учеников субјективитет; улогата на наставникот во наставниот процес. Големината на групата која ќе го користи медиумот е исто така значаен критериум, како и ангажираноста на сетилата и природата на самото наставно градиво, искуството на ученикот, поставените цели. Критериумите за избор на дидактички медиуми всушност се темелат на дидактичките функции кои ги имаат дидактичките медиуми меѓу кои најдоминантен е учебникот. Во трудот вниманието ќе го насочиме кон класичниот печатен учебник и е-учебникот како облици кои се користат во наставниот процес на сите образовни нивоа кај нас, денес. Од тука и актуелноста на прашањето за дизајнирање и обликување на современ учебник што е нов предизвик пред медиумската дидактичка мисла.

Медиумската дидактика и учебникот

Со интензивниот развој на печатарската технологија и долгата традиција на поучување и учење, учебникот се појавува како печатена и дидактичко-методички обликувана книга со јасна намена за поучување, а подоцна и за учење. Со поимот дидактичка структура на учебникот се определува глобалниот распоред на градивото (организација и композиција) и неговата поделба на помали логички целини. Дидактичката структура на учебникот е составена од две основни компоненти: основен текст и дидактичка апаратура. Сите останати содржини што не се основен текст, но се во функција на основниот претставуваат дидактичка апаратура како: дополнителни текстови, илустративни прилози, систем на прашања и задачи како и систем за ориентација (вовед и содржина). Основниот текст е главниот, најобемниот и суштински дел на учебникот и претставува збир на информации (факти, сознанија, податоци) кои треба да се усвојат согласно наставната програма. Најчесто секој текст се однесува на една наставна единица која се обработува на еден наставен час. Основниот текст е поделен на повеќе целини а тоа е во функција на прегледност на содржините и олеснување на процесот на учење. Со цел за полесно разбирање на содржината,

основниот текст најчесто се дополнува со разни илустрации, слики, цртежи, графикони, фотографии. Во „класичниот печатен“ учебник по основниот текст, често се дополнува со краток текст (кој е всушност сиже на основниот текст) и е во функција на систематизација на градивото. Дополнителните текстови во учебникот содржат дополнителни објаснувања но не го прошируваат градивото туку го објаснуваат односно илустрираат на различен начин од оној во основниот текст. Графикон, поговорка, цртеж, извадоци од научно-популарна литература можат да бидат содржина на дополнителниот текст во учебникот.

Како современо и динамично наставно работно средство и составен дел на активниот процес на поучување и учење, учебникот заедно со прирачници, работни тетратки и работен апликативен материјал го сочинуваат учебничкиот пакет.

Во процесот на модернизација на учебникот, истражувачите настојуваат да создадат динамично работно средство односно педагошки документ од отворен тип со цел да го поттикнува развојот на високи ментални функции кај ученикот но и да го оспособат ученикот за користење на разни извори на знаење. Таквиот учебник значително ја менува позицијата на ученикот во воспитно-образовниот процес, од објект во активен субјект – конструктор на сопственото знаење.

Современиот учебник – нов предизвик на медиумската дидактика

Со поимот современ учебник денес се означуваат учебници кои се јавуваат во две основни форми: линеарна форма (сукцесивно се читаат страна по страна, поглавје по поглавје) што е одлика за класично печатен учебник и хипертекстуална форма (преглед на содржините во повеќе правци, дополнително објаснување на поими, отворање на додатни и дополнителни содржини) што е одлика на електронскиот учебник. За структурата и облиците на класичниот печатен учебник говоревме во претходниот пасус. Овде вниманието ќе го насочиме кон е-учебникот. Прашањата кои го задржаа нашето внимание се насочени во смисла на тоа: каква форма ќе има електронскиот учебник, дали ќе има книжна содржина, колку ќе се темели на хипертекстуална основа, на кој хипертекстуален систем ќе се темели имајќи ги во предвид дидактичките барања за изработка на учебник како наставно средство. Во таа смисла основните критериуми се однесуваат на специфичноста на наставната содржина, возраста на ученикот за кој е наменет, како и стручноста на авторите. Од тука и прашањата: што е електронска книга и која е нејзината функција, а што е електронски учебник се основните прашања кои се нов и силен предизвик на медиумската дидактика. Одговорот на овие прашања почнува од јасното дефинирање на поимите.

Во релевантната консултирана литература, евидентни се определби кои можат да се поделат во две групи. Првата група (Линч, Хилесунд, Сојер) се врзува во целост за хардверската и софтверска технологија на која функционира е-книга, истакнувајќи го значењето на прегледната технологија над содржината

на самата е-книга. Втората група (Пејс, Кокс, Мухамед, Мекнајт, Дарнли) се поврзува со содржината поместена во самата е-книга. Овие автори констатираат дека: „технологијата без добра содржина е форма без суштина“; електронската книга е дигитален текст видлив на компјутерски екран и не се зема во предвид уредот за прегледување односно е-читач; е-книгата е објавена книга чија содржина им е достапна на читателите во е-форма. Цениме дека акцентот треба да се стави на содржината на книгата а не на технологијата имајќи го во вид фактот дека техничко-технолошкиот развој рапидно се развива што го отежнува дефинирањето на поими поврзани со него. Покрај јасната дефиниција на поимите, второто клучно прашање се однесува на квалитетот на содржината на е-книгата. Покрај текстуалните форми и сликовни прикази, е-книгата може да има хипертекстуална мрежна структура на содржината како и аудио, аудиовизуелни и мултимедијални прикази на содржината. Овие обележја ги определуваат основните критериуми за дефинирање на поимот е-книга и тоа: текст во електронски формат кој е визуелно претставен пред читателот; софтверот да има значаен белег на книга; да има организациски клуч и доколку се користат други медиуми истите треба да бидат во функција на текстот. Со други зборови, е-книгата е „книголика“ содржина достапна по електронски пат. Е-книгата не познава временските и просторни ограничувања, ги намалува материјалните трошоци за производство и достава, овозможува брза повратна информација.

Сепак постои сврзна нишка меѓу печатената и електронска книга која се однесува на нивната основна намена, функција и цел.

Електронскиот учебник, покрај основните дидактички барања кои треба да ги исполни, формата во која се јавува му обезбедува одредени предности над печатениот учебник. Имено е-учебникот:

- овозможува учење со откривање, а ученикот го става во позиција на истражувач;
- е интерактивен, поттикнува на активна творечка работа;
- овозможува самостојна работа на ученикот;
- обезбедува подобра визуелизација на содржините со што во целост го почитува принципот на очигледност;
- овозможува мултимедијална презентација на содржините;
- обезбедува услови за индивидуализација на наставата, па секој ученик учи и напредува согласно своите потреби, можности, интереси и способности од една страна и секој ученик сам избира стратегии на учење согласно предзнаењата;
- е отворен систем за корекција и редијајнирање на содржините.

И печатениот учебник има свои предности во однос на е-учебникот, како:

- ученикот го користи со јасни и прецизни упатства од страна наставникот;
- непосредниот контакт на наставникот со учебникот има посебна и

незаменлива педагошка вредност;

- печатениот учебник е јасна, целовита и прегледна форма на наставните содржини достапна во секое време, независно од електронската технологија;
- е лесно пренослив, и погоден за употреба било каде и било кога;
- ученикот ја користи сопствената умствена мапа за усвојување на содржините;
- учениците на помала возраст полесно се снаоѓаат во линеарен систем на распоред на содржините;
- непосредниот контакт на ученикот со печатениот материјал (допир на хартијата, подвлекување, бележење) и личното доживување не може да се спореди со виртуелното доживување и технички ограничувања.

Што се однесува пак на ограничувањата на печатениот учебник, тие во исто време се предности на е-учебникот како:

- печатениот учебник има помалку можности за индивидуализација во однос на е-учебникот;
- печатениот учебник е повеќе пасивен и помалку интерактивен за разлика од е-учебникот;
- печатениот учебник е информациски ограничен;
- печатениот учебник не е динамична мултимедијална форма и покрај обидите за учебнички пакети;
- со печатениот учебник содржините се обработуваат сукцесивно, по однапред утврден редослед;
- не е економичен, формата се менува дури со следното печатење.

На крај не треба да се спротивставуваат двете форми на учебници. Тие не се конкуренти ниту антагонисти. Е-учебникот се појавува како обид да се надминат ограничувањата на печатениот со дополнување со бројни корисни опции, што значи дека се менува само концептот. Печатениот учебник може да се претстави во електронска форма (снимен на ЦД или ДВД), со што се зголемуваат неговите предности и прошируваат можностите. Од друга страна, добар е-учебник во себе има вградено еквивалент од печатен учебник.

Заклучок

Проучувањето на прашањето за современиот учебник не може да се минимизира на ниво на форма - печатен или електронски. Современиот учебник е повеќе од тоа. Се поставуваат низа дилеми околу прашањето за современиот учебник како: што е современ медиум, зошто се користи, колку современите медиуми помагаат за побрзо и креативно учење, како се напредува со употребата на современи медиуми во процесот на учење, колку нивната примена овозможува да се следи чекор со времето и светот денес. Секој современ учебник се темели на современа воспитно-образовна ориентација, во исто време ја поттикнува индивидуализацијата и социјализацијата, ги

негува и поттикнува способностите и навиките за перманентно образование и самообразование. Современиот учебник од педагошки аспект, покрај содржината обезбедува информативна, трансформативна, систематизирана, самоконтролна, самообразовна, интегративна, координациска и воспитна функција во процесот на учење. А во рамките на дидактичко-методичките вредности, учебникот и во печатена и во електронска форма има информативна, сознајна, систематизирана, индивидуализациска, самообразовна, координативна и интерактивна вредност. Колку некој учебник ќе биде функционален и современ зависи од неговите вредности. Идеален учебник нема, туку потребна е континуирана теоретско-практична работа за создавање на квалитетен учебник.

Користена литература

- [1] Bognar,L., Matijević,M.(2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga
- [2] Sawyer,S.K.(2002).Electronic books:Their definition, Usage and Role in Libraries, *LIBRES:Library And Information Science Research*,12 (2), retriviedMarch 2010. from <http://www.libres.curtin.edu.au /libres12n2>
- [3] Stevanović, M.(2003). *Didaktika*. Rijeka,Digital Point
- [4] Tolić, :M.(2009). Temeljni pojmovi suvremene medijske pedagogije, *Život i škola*, br. 22 (2/2009.), god. 55., 97-103.
- [5] Zujev, D.D. (1988).*Školski udžbenik*. Beograd:Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

УЛОГАТА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ВОЗРАСНИ И ДОЖИВОТНО УЧЕЊЕ

Маријана Димитрова¹ Никола Смилков² Билјана Попеска³
Снежана Јованова-Митковска⁴

¹marijana.kroteva@ugd.edu.mk

²nikola.smilkov@ugd.edu.mk

³biljana.popeska@ugd.edu.mk

⁴snezana.jovanova@ugd.edu.mk

¹²³⁴Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Абстракт: Трудот претставува компаративен осврт за состојбата во образованието за возрасни во земјите од ЕУ и РСМ, со преглед на тековните акти, регулативи и резултати од спроведувањето на истите. Претставена е состојбата и предизвиците во образованието за возрасни во ЕУ и РСМ, истакнати се конкретните чекори за улогата на универзитетот во развивањето на образованието за возрасни, како и дадени се соодветни насоки за улогата и можностите на високообразовните институции во РСМ.

Клучни зборови: *неформално образование, предизвици, демографија, наставни содржини, улога на универзитетот*

THE ROLE OF THE UNIVERSITY AND THE CHALLENGES IN THE ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING

Marijana Dimitrova¹ Nikola Smilkov² Biljana Popeska³,
Snezana Jovanova-Mitkovska⁴

¹²³⁴Faculty for Education Sciences, Goce Delcev University-Stip

Abstract: This paper is a comparative aspect on the situation of the adult education at the countries from EU and RNM, with a review of the current acts, regulations and results of their implementation. In the paper, the condition and the challenges in the adult education in EU and RNM are presented, the actual acts in the role of the University for improving the adult education are highlighted, as well as appropriate guidelines for the role and opportunities of higher education institutions in RNM.

Key words: *informal education, challenges, demography, teaching materials, role of the university*

Вовед

Овој труд дава преглед на актуелните состојби и трендови во образованието на возрасните во Европа со посебен аспект на ситуацијата и предизвиците во Република Северна Македонија, со цел да придонесе за подобро разбирање на потребите и потенцијалните насоки за понатамошен развој на образованието на возрасни. Анализите во трудот се направени за моменталната состојба на доживотното учење и образованието на возрасни во однос на: институционалната рамка, законската рамка, улогата и местото на универзитетот во тој процес. При создавањето на основната линија на трудот акцентот беше ставен на сумирање на закони и политики кои се однесуваат на системот на образование на возрасни во Република Северна Македонија.

Во трудот се претставени и актерите кои се задолжени за формалното и неформалното образование и обука. Покрај тоа опфатени се и јавни и приватни институции, средните училишта, универзитети, специјализирани институции за образование на возрасни.

Осврт на состојбата и предизвиците во образованието за возрасни и доживотно учење

Еден од клучните предизвици на денешните општества се демографските промени. Демографското стареење, брзите технолошки промени, брзата дигитализација и другите социјални случувања ги менуваат нашите општества на фундаментални начини. Ефективен пристап за соочување со демографските промени е позитивниот став кон стареењето, со услуги и структури достапни за сите, овозможувајќи активно учество и вклученост во општеството преку доживотно учење, поддршка и зајакнување. Тековната демографска промена е можност да се создаде компатибилно општество за секоја возраст низ цела Европа каде што сите граѓани, без оглед на нивната возраст, ќе можат да уживаат еднакви права и можности како и да придонесат за благосостојбата на нивните заедници. Во актот за општествени права на ЕУ [1] се наведува дека секој, без оглед на возраста, полот или зависноста, има право да ужива во основните човекови права, да живее живот достоинствено и независно и да учествува во социјалниот и културниот живот. Од друга страна во Индексот на активно стареење (UNECE, EC) од Службата за истражување на Европскиот парламент [2] воопшто нема податоци за Северна Република Македонија, додека активното стареење и животот по пензионирањето во земјите од Западен Балкан воопшто, сè уште се неискористени и доволно организирани. Учењето за возрасни е целиот спектар на формални и неформални активности за учење што ги преземаат возрасните, по пауза од напуштањето на почетното образование и обука, што резултира со стекнување на нови знаења и вештини. Дополнително, учењето за возрасни ја вклучува возрасната рамка, помеѓу крајот на задолжителното образование и околу 25-та година од животот и сите

возрасни после тоа (бидејќи од сите возрасни лица може да се очекува да се вклучат во овие типови на учење). [3]

Иако учењето за возрасни носи значителни придобивки за поединците и за општеството и на ниво на ЕУ, сепак е скромен репер од 15% учество на возрасните во процесите на учење се до оваа 2020 година. Напредокот кон постигнување на европскиот репер за учење на возрасните е ограничен поради координирање на стратегиите за учење на возрасните на национално ниво, имплементација на политиките за учење на возрасните и обезбедувањето правичен пристап до образование и обука во насока на подобрување на основните вештини на возрасните. Ова се критични слабости на тековните политики за учење на возрасните, особено во земјите-членки на ЕУ.

Европската агенда за образование на возрасни [4] во основа се однесуваше на тоа дека, до 2020 година, системите за учење на возрасни ќе се соочат со зголемени побарувања за пристап до висококвалитетни можности за доживотно учење и зголемена улога на локалните власти, работодавците, социјалните партнери, граѓанското општество и културните организации, во насока на јакнење на соработката и спроведување на кохерентна политика за образование на возрасни.

Меѓу прашањата насочени кон имплементирање на агендата беа назначени:

- подобро осигурување на квалитетот;
- остварливото финансирање;
- достапност од информации и упатства;
- признавање на неформалното образование;
- фокус на добро развиена одредба за образование за постарите лица за да го поддржат нивното активно стареење и да им овозможат подолго да придонесат во општеството.

Од друга страна, Европската агенда за учење на возрасни [5] (го дефинира фокусот на европската соработка во политиките за образование на возрасните.

ЕАЕА учествува во креирањето на европските политики со објавување извештаи и изјави, учество на работни групи на ЕТ2020 и вклучување во неколку проекти на ЕУ.

Агендата ја нагласува потребата од зголемување на учество во образованието на возрасните од сите видови (формално, и неформално учење), со цел да се здобијат со нови работни вештини, да придонесат за активно граѓанство или за личен развој и исполнување.

Според истражувањата на повеќе граѓански организации и организации на образование за возрасни [6] една од трите главни теми во периодот 2015-2020 година беше развојот на основните вештини за ниско квалификувани и слабо образовани ученици. Многу од земјите-членки на ЕАЕА од Централна и Западна Европа во моментот се вклучени во развојот или спроведувањето на Националните рамки за квалификации или Рамки за валидација за неформално

образование за возрасни. Така на пример, со цел да одговорот на зголемениот број на лица кои бараат работа на пазарот на трудот, образованието за возрасни во Италија и Шпанија е претежно ориентирано кон ИКТ и странски јазици имплементирани преку иновативни курсеви за стратегија и интерактивен пристап. Сепак, во земјите од Западен Балкан, вклучително со Република Северна Македонија признавањето на неформалното образование за возрасни е отежнато, а подигањето на свеста за истото е основниот проблем.

Состојбата со образованието за возрасни во Република Северна Македонија

Образованието за возрасни во РСМ е регулирано со Закон за образование на возрасни, објавен во „Службен весник на РМ“ бр. 7/2008, 17/2011, 51/2011, 74/2012, 41/2014 и 144 / 2014 година. Во рамките на овој закон, регулирана е организацијата, структурата, финансиите и управувањето со образованието за возрасни. Според законот, образованието за возрасни се дефинира како дел од образовниот систем кој обезбедува образование, подобрување, квалификација и учење за возрасните.

Образованието за возрасни се спроведува преку институција за образование на возрасни што може да биде училиште, високообразовна институција или специјализирана институција за образование на возрасни. Во рамките на ова образование постојат јавно акредитирани програми одобрени од овластеното тело. По завршувањето на секоја програма, се издаваат диплома или сертификат како доказ за реализација на одредена програма. Програмите за образование на возрасни се спроведуваат преку редовно предавање, консултантски-поучна настава, отворено предавање, on-line или мултимедијална или друг вид настава.

Образованието за возрасни опфаќа формално, неформално и неформално учење, односно:

- формално учење спроведено во различни образовни институции што резултираат со призната диплома и квалификации;
- неформално учење кое се спроведува независно од официјалниот образовен систем и не бара официјални сертификати. Овој вид на учење може да се спроведе на работна позиција или преку активности на разни компании и здруженија. Дополнително, овој вид на образование може да се добие преку организации кои служат како надополнување на формалниот образовен систем, како што се музички училишта, спортски клубови, приватни тренинзи итн..

Неформалното учење е природен феномен, и покрај формалното учење тоа може да биде несвесно за ученикот, бидејќи не може да се препознае како факт за подобрување на одредени вештини и капацитети. Од друга страна, целта на образованието за возрасни е да се обезбеди можност за стекнување на образовно ниво за сите, за сите групи возрасни, со тоа што на истите ќе им се

овозможат квалификации според трендовите на пазарот на трудот. Во кратки црти, ова се однесува на:

- квалификации за вработување за возрасни без прво ниво на професионални квалификации;
- стекнување основни вештини и компетенции за доживотно учење.

Образованието за возрасни е под ингеренции на Министерството за образование и Министерството за труд. Покрај тоа, Владата на Република Северна Македонија создава Совет за образование на возрасни во својство на советодавно тело кое се занимава со стратешки прашања во сферата на развојната политика на образованието на возрасните и е надлежно да предлага Стратегија за развој на образованието на возрасните во контекст на доживотното учење на Министерството, како и годишни акциони планови за спроведување на Стратегијата за образование на возрасните. Овој Совет понатаму ја следи реализацијата на годишните акциони планови, предлага национални квалификации, работни стандарди и финансирање на програмите за образование на возрасни за кои се предвидени средства во буџетот на РСМ, а во соработка со општините, прави план за развој на мрежата на институции за образование на возрасни. Друго овластено тело е Центарот за образование на возрасни, кое е правно лице основано од Владата на РСМ.

Доживотното учење од другата страна не е специфично дефинирано, и истото ги опфаќа сите форми на учење, формални и неформални во сите фази и сфери на животот на луѓето, почнувајќи од раното детство до староста.

Улогата на универзитетот во образованието за возрасни

При разгледувањето на улогата на универзитетот во целокупниот развој на образованието за возрасни во РСМ повторно беше консултирана ЕТ2020 што претставува форум за размена на најдобри практики, заемно учење, собирање и дисеминација на информации и докази за тоа што работи, како и совети и поддршка за реформи во политиката. ЕТ 2020 се раководи по четири заеднички цели на ЕУ за решавање на предизвиците во системите за образование и обука и тоа:

- претворање на образованието за возрасни и доживотното учење и мобилност во реалност;
- подобрување на квалитетот и ефикасноста на образованието и обуката;
- промовирање на правичност, социјална кохезија и активно граѓанство;
- зголемување на креативноста и иновативноста, вклучително и претприемништво, на сите нивоа на образование и обука.

Во таа насока улогата на универзитетот во РСМ во развојот на образованието за возрасни и доживотното учење треба да се насочи кон помош на постарите граѓани да ја поминат третата фаза на својот живот што е можно поактивно а, неговото спроведување е можност да се оцени придонесот на постарата

генерација во општеството. Мисијата на универзитетот во оваа насока треба да биде насочена кон тоа да се искажат и промовираат интересите на луѓето на возраст од 50 години и да се подигне свеста за прашањата што најмногу ги засегаат.

Потребно е првенствено да се зајакне интеграцијата на возрасните во активности од социјалниот живот во смисла на учество на активности за обука во уметност, спорт, комуникација и англиски јазик, како и вмрежување (воспоставување на нови контакти и пријателства и зајакнување и проширување на постоечките). Очекувањата се да се подобрат социјалните вештини и мултидисциплинарното знаење, да се зголеми трансферот на знаење преку создавање мрежа на возрасни за подобро да се промовираат работата и активностите на ова поле и да се придонесе за долгорочни партнерства насочени кон иднината.

Во тој контекст, универзитетот располага со капацитет и ресурси и може да ги имплементира следните активности:

- зајакнување на мултикултурализмот кај возрасните лица (со фокус на пензионерите);
- развој на компетенции, социјални вештини и креативност;
- зајакнување на самодовербата и позитивните лични погледи;
- подобрување на социјалниот живот на пензионерите;
- овозможување пензионери за користење на современи технологии;
- создавање мрежа и зајакнување на синергијата меѓу возрасните лица (особено пензионерите);
- развивање на материјали за обука за образование на возрасни за пензионери;
- создавање регионална е-платформа за вмрежување меѓу пензионерите (со што во преден план ќе се развијат информатичките и електронски вештини кај ранливата категорија и истите без пречки ќе може да ги уживаат придобивките од модерната технологија);
- вмрежување и споделување на најдобри практики меѓу пензионери, академски кадар и експерти за образование на возрасни и креатори на политики ќе бидат предложени до Министерството за образование и спроведени преку сет на обуки, организирање на „Отворени денови за образование за возрасни“ и е-платформата;
- зајакнување на соработката помеѓу пензионерите и образованието за возрасни (социјални и академски оски);
- подигнување на свест за образование на возрасните и постојана професионална и образовна надградба;
- создавање на нови иновативни курсеви за обука во спортот и уметноста.

Заклучок

Пристапот кон образованието за возрасни и доживотното учење во РСМ

и земјите од ЕУ е различен. Во РСМ постојат регулативи, и институции за спроведување на образованието за возрасни, сепак крајниот исход од резултатите од истото е незначителен. Целокупната транзиција на државно ниво се рефлектираше во макотрпен процес на трансформација на поранешните работнички универзитети во институции за образование за возрасни, голем број традиционални занаети згаснаа, а од друга страна високообразовните институции во чиј склоп исто така имаше виши школи се преориентираа кон факултетско образованието од прв, втор и трет степен.

Сепак, во РСМ постојат повеќе јавни високообразовни институции кои може да се вклучат директно или индиректно во креирањето и адаптирањето на политиките за образованието за возрасни и во спроведување на истото бидејќи истите располагаат со академски и стручен кадар кој може да придонесе во елаборирање на нови модерни курсеви и обуки за образование за возрасни.

Користена литература

- [1] (https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en)
- [2] ([http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2014/140811/LDM_BRI\(2014\)140811_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2014/140811/LDM_BRI(2014)140811_REV1_EN.pdf))
- [3] https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/all_inepth_analysis_of_adult_learning_policies_and_their_effectiveness_in_europe_12.11.2015_pdf.
- [4] (<http://www.vox.no/English/international-cooperation/European-Agenda-for-Adult-Learning>)
- [5] <http://www.eaea.org/en/policy-advocacy/european-agenda-for-adult-learning.html>)
- [6] (http://www.eaea.org/media/policy-advocacy/adult-education-policy-in-europe-country-reports/country-reports_2015.pdf)
- [7] European Association for the Education of Adults http://www.eaea.org/media/policy-advocacy/adult-education-policy-in-europe-country-reports/country-reports_2015.pdf
- [8] European Commission: “Learning Opportunities and Qualifications in Europe”. https://ec.europa.eu/ploteus/en/compare?field_location_selection_tid%5B%5D=453
- [9] Eurybase, Descriptions of National Education Systems and Policies, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php#description and OECD, Education at a Glance 2009. <http://www.oecd.org/dataoecd/41/25/43636332.pdf>
- [10] Ministry of Education and Science of Republic of Macedonia www.mon.gov.mk

БРЕГАЛНИЧКАТА ГОЛГОТА

вон. проф. д-р Оливер Цацков
Универзитет „ГоцеДелчев“, Штип
oliver.cackov@ugd.edu.mk

Апстракт: Во јули 1913 година затегнатоста на односите помеѓу до вчерашните сојузници достигнала кулминација .И двете страни Србија и Бугарија се подготвувале за нов судир.Овој пат меѓусебен. Врховната команда на Србија, за тоа како да постапува српската војска при напад од страна на Бугарија, ги издала следниве директиви:... Нашите трупи треба постојано да се концентрирани, особено ноќе и подготвени да секој бугарски напад не само да го бранат, туку по преминувањето во напад, немилосрдно ги гонат нејзините трупи, понатаму се вели дека во Штип се наоѓале 20 баталјони, со неколку полски и ридски батерии, и 5 ескадрони коњаница. Пред нив стои Дринската дивизија. Ако кон нејзе нападнат бугарите од градот Штип во нејзина помош да притекнат II-Моравската дивизија, од правец на Св. Николе и II-Тимочка дивизија од потегот Криволак-Штип“ На повидок била една нова сега по крвава војна. Судбоносниот чекор го направи Бугарија на реката Брегалница.

Клучни зборови: *Брегалница, река, крв, војна, Штип*

BREGALNICA GOLGOTHA
ass. professor PhD Oliver Cackov
Faculty of Educational Sciences
University “GoceDelcev” Stip - Macedonia

Abstract: In July 1913, tensions between the two allies reached a climax. Both sides, Serbia and Bulgaria, were preparing for a new conflict. The Supreme Command of Serbia, on how the Serbian army should act in the event of an attack by Bulgaria, has issued the following directives: ... Our troops should be constantly concentrated, especially at night and ready to not only defend but also defend any Bulgarian attack. after the attack, they ruthlessly chase her troops, it is further said that in Stip there were 20 battalions, with several field and hill batteries, and 5 squadrons of cavalry. In front of them stands the Drina Division. If the Bulgarians from the city of Stip attack her, the II-Moravian Division will come to her aid, from the direction of St. Nikole and II-Team Division from the move Krivolak-Stip “A new one was in sight now after a bloody war. The fateful step was taken by Bulgaria on the river Bregalnica

Key words: *Bregalnica, river, blood, war, Stip*

Вовед

Барањата на Србија, Бугарија и Грција за тоа на кому и колку треба да му припадне од територијата на Македонија, се темелеле од различни дипломатски, природно-географски и историски аспекти. Овој „српско-бугарски судир во Македонија, станал окосница на сите расправи и спогодувања околу бројни региони и пунктови во Македонија, кои на крајот довеле до меѓусојузничка, Втора балканска војна, во летото 1913 година со што и Балканскиот сојуз бил дефинитивно разбиен.

Два дена по заклучувањето на мирот во Лондон, односно на 1 јуни 1913 година, бугарската Врховна команда, по наредба на Царот Фердинанд, издал наредба бр.234 со која се забрзува префрлањето на бугарската војска од Тракијскиот на западниот фронт и нејзино концентрирање на српската и грчката граница¹.

Главната битка на оваа војна се водела на демаркационата линија на фронтот на Брегалница и Злетовска река.

Непосредно пред да почнат воените дејства, спротиставените страни своите трупи ги поставиле на следниве позиции: а) Бугарија, IV Армија на генерал Ковачев, од три дивизии (2, 7, и 8) и шест бригади (по една од 3, 4, 6, дивизија и три т.н Македонско-одринско ополчение) кај Кочани, Штип, Радовиш, и Струмица кон Злетовска река и кај Брегалница, Крива Лакавица и кон Струмица и Валандово. б) Србија, III Армија на генерал Божидар Јанковиќ, (3 дивизии Дринска I, Моравска I, и Тимочка II дивизија) во реонот на Штип и Криволак кон Брегалница и Крива Лакавица и понатаму во десно со слаба врска со Грција.²

Барањата на Србија, Бугарија и Грција за тоа на кому и колку треба да му припадне од територијата на Македонија, се темелеле од различни дипломатски, природно-географски и историски аспекти. Овој „српско-бугарски судир во Македонија, станал окосница на сите расправи и спогодувања околу бројни региони и пунктови во Македонија, кои на крајот довеле до меѓусојузничка, Втора балканска војна, во летото 1913 година со што и Балканскиот сојуз бил дефинитивно разбиен“.³ Врховната команда на Србија, за тоа како да постапува српската војска при напад од страна на Бугарија, ги издала следниве директиви:... Нашите трупи треба постојано да се концентрирани, особено ноќе и подготвени да секој бугарски напад не само да го бранат, туку по преминувањето во напад, немилосрдно ги гонат нејзините трупи, понатаму се вели дека во Штип се наоѓале 20 баталјони, со неколку полски и ридски батерии, и 5 ескадрони коњаница. Пред нив стои Дринската дивизија.

Ако кон нејзе нападнаат бугарите од градот Штип во нејзина помош

¹ Скоко, С, Други балкански рат, 309.

² Милутин Лазаревиќ, Други балкански рат, Београд, 1955., 27.

³ П. Стојанов, цит.д., 98.

да притекнат II-Моравската дивизија, од правец на Св. Николе и II-Тимочка дивизија од потегот Криволак-Штип“.⁴ На повидок била една нова сега по крвава војна. Судбоносниот чекор го направи Бугарија на реката Брегалница. Истата почнала ненадејно и неочекувано. Ден претходно бугарските офицери не давале никаков повод за сомнеж. Напротив, многу перфидно и со знаци на блиско пријателство се однесувале кон српските офицери. Пред „ самиот напад на 30 јуни 1913 година Бугарите покажувале големо расположение спрема Србите. Српските офицери сосема искрено го прифатиле ова пријателство, но Бугарите останале итри до крајот. Тоа другарување со српските офицери било вешто прикриено, што подоцна ќе се манифестира во вооружен напад“.⁵

Барајќи по вистините за настаните што се случувале во Првата и втората балканска војна од сеќавањата од детството на најстарите луѓе во Штипско, а особено од сеќавањата што ги слушале од нивните родители, директни учесници во војните дојдов до некои сознанија од кои некои се познати на науката, а други се пренесувале од генерација на генерација за некои вистини со реална основа. Така, на пример, вистина било дека честопати српските старешини ја минувале границата на реката Брегалница и биле гости на бугарските офицери, а и обратно. Овие средби, според сеќавањата на Трајан Иванов (а по кажувањата на неговиот татко), се одржувале во месноста Каленица,⁶ на Исарот и на местото каде денес се наоѓа Офицерскиот дом. Таков бил случајот и со нивната последна средба во близина на Офицерскиот дом, откако Бугарите ги опијаниле српските офицери, тајно ја минале реката Брегалница.

На бугарските војници, за полесно да ја минат граничната линија, неколкупати им помогнале и насила мобилизираните Македонци. Така, Ангел Кулаков, сеќавајќи се на зборовите на неговата баба, раскажува за мобилизираниот новоселец Петар Велков, кој им помогнал на бугарските војници на тој начин што им го покажувал патот преку црковната воденица кон Мерите, од каде Бугарите можеле полесно да се пробијат кон Лојзарски рид.

Инаку, ноќта на 30 јуни, била многу бурна во српската Врховна команда. Ненадејниот напад го ставила во дилема командантот на српската војска генералот Р. Путник. Тој, согледувајќи ја новонастаната ситуација, бил во дилема “дали да се повлече од Брегалница на друга одбрамбена линија кај Страцин и од таму да тргне во против напад или да ја прифати битката на Брегалница, во која напаѓачот ја имал предноста на првиот удар и моментот на изненадување.

⁴ С. Скоко цит.д., 334.

⁵ Српска Црква, Календар за простум, 1914, Белград.,2.

⁶ На оваа месност, Србите ќе подигнат капела, посветена на за борците паднати за време на Брегалничката битка, во облик на крст со Византиски стил, која симболично е предадена на 1 декември 1931 година. Во контекст на оваа треба да се одбележи дека на 29 октомври 1926 година, при враќањето од Кочани, Кралот и Кралицата и Кнезот Арсен ја посетиле истата.

Сите команданти, освен еден, биле за повлекување “.⁷ Само помошникот на Путник, војводата Мишуќ, се изјаснил да се прифати предизвикот да се остане на Брегалница. Овој предлог на Мишиќ Путник го прифатил.

Каква била состојбата пред почетокот на Втората Балканска војна, најдобар приказ даваат сеќавањата на Живоин Мишиќ. Тој, меѓу другот запишал: „По наредба на ген. Михаил Савов, на 30 јуни во 2 часот по полноќ, единиците на бугарската IV-та армија која броела преку 100.000 војници, одпочнале со силно „ура,, и со звуците на воената музика која ја свирела химната “ Шуми Марица“. Првиот напад ненадејно започнал преку реката Брегалница, а еден час подоцна, и преку реката Злетовица“.⁸ Нападот започнал со силен јуриш на демаракционата линија⁹ на потегот од с. Долни Балван до мостот на влезот во Штип.

Бугарите биле уверени дека ненадејниот напад ќе им донесе и сигурна победа. Според податоците од книгата “Битката на Брегалница“ од 17-25 јуни 1913 година ноќниот напад го извела Осмата тунцаvsка дивизија. Ноќта околу 2 часот оваа дивизија го започна неочекуваниот напад, поминувајќи ја реката Брегалница. Се водела борба гради во гради.

Бидејќи нападот бил бргу откриен, српската војска веднаш организирила одбрана, по што нападот на Бугарите бил успешно одбиен. Војничките групи задскриени зад малите улички запазуваа потполна тишина и никој помеѓу нив не заспиваше. Два-три пати во текот на ноќта кај нас се протнуваше некој од општинските чувари и соопштуваше таинствено на татко ми, дека ова ноќ нешто се чека. Сите сметавме дека позициите се завземат, пред евентуален српски обид за навлегување на областа на Ново село, и да се допушти излегување од старна на противникот “.¹⁰

Исто така во градот се чувствуваала потреба од храна. Леб немало, а фурните биле затворени. Во градот владеела голема несигурност и страв за живото. Надвор од градот се движеле колони на ранети и болни бугарски војници. Во болниците немало празни места за повредените и болните, а бројот на убиените и ранетите уште повеќе се зголемил кога врз Новоселското училиште паднала граната испукана од српската војска.

Во споменатата книга карактеристично е сеќавањето на еден бугарски војник, кој раскажувал дека тоа што го видел во Штип е многу пострашно и потрагично од борбата на Одрин.

⁷ Димитрие Чоровиќ, Војвода Радомир Путник, Портрети нове Српске историје, Достапно на [www. serbianunity.net](http://www.serbianunity.net).

⁸ Војвода Живоин Мишиќ, цит.д., 289.

⁹ Брегалничката демаркациона линија се протегала на потегот: Кочани-Штип, преку Овче Поле, кон Куманово, Скопје, Велес, обратно од реонот на Овче Поле, долината на Брегалница, преку Делчево во долината на реката Стума.

¹⁰ Иван Михајлов, цит.д., 124.

Едно од најстратегиските места - Ежов Рид, сеуште бил под контрола на српската војска каде што се наоѓала и нивната команда. Овде Бугарите имале големи загуби. Меѓутоа, Сушевската височина и Трогерските ливади се уште биле под контрола на Бугарската армија. Бугарите очекувале дека набргу ќе го освојат Ежов врв заедно со српските топови и коњи. Овој оптимизам се должел и на доаѓањето на VI-та Бугарска дивизија по поразот на српската војска на Криволак. Во командата на бугарската армија било планирано тие да го продолжиле победоносниот поход кон Овче Поле, Велес и Скопје. Но, по прегрупирањето на српските воени единици и воспоставувањето на прекинатите врски, тие добиле наредба за контранапад. Бугарските напади на Лојзански Рид и на Ежово Поле биле одбиени. Наредниот ден, односно на 1 јули, бугарските единици го продолжиле нападот на Третата српска армија, а десното крило на Дринската I дивизија се повлекла кон Богословец. Нападот кај Ежово Поле и Богословец биле одбиени. На 2 јули, во 06 часот, Српската команда и наредила на Третата армија да настапува кон Брегалница и од Штип кон Крупиште¹¹.

Наредниот ден, Бугарската VIII-ма дивизија, продолжила со нападите врз II Тимочка дивизија без промена на позициите. До 4 јули бугарските и српските воени сили имале променливи успеси, а на 5 јули српските воени сили презеле поголеми воени дејства кои бугарите успешно ги одбиле.

Во меѓувреме, наредниот ден, српската коњаница го зазела Кочани и се пробрила до реката Брегалница, по што Бугарите почнале да се повлекуват од позициите околу Штип. Тоа било причина српската војска да продолжи со позасилено навлегување кон Штип и неговата околина. Тоа било причината, Врховната команда на српската војска да и издаде наредба на Третата армија на 8 јули во раните утрински часови да изврши напад на целиот фронт кај Штип. Моравската дивизија, од составот на Првата српска армија, започнала со напад на Кочани, од каде, во меѓувреме, бугарските единици добиле наредба да се повлечат¹². За овие настани, еден од тогашните современици, Јаша Томиќ, кој во тоа време, заедно со српската војска се приближувал кон Штип, меѓу другото го запишал следново: „Се наоѓам на два часа од градот Штип. Целиот ден нема борби, насекаде се забалежуваат траги од повлекувањето на бугарите. Лежат расфрлани, пушки, торби, шинели. Стигна и една сигурна вест – Штип падна, а Брегалничката битка заврши“¹³.

За тешките последици од Втората балканска војна пишувал дописникот на весникот “Политика”. Тој, за овие настани, меѓу другото го забележал и следново: “Шест дена како што се наоѓаме на котата 256 (место на кое денес е лоцирана фабриката „Астибо“), сонцето пече. Вода нема. Неа од далеку ја носат и тоа по две маторки дневно. Со двогледот се гледа како граѓаните во

¹¹ Ванче Стојчев,цит.д., 567.

¹² Истоито; 567.

¹³ Јаша Томиќ, Војна у Македонији и Стару Србију 1913, Нови Сад, 1914.,126.

град Штип се вознемирени. Се забележуваат коли кој го напуштаат градот и се упатуваат кон Радовиш. Војната била кратка но многу крвава “.¹⁴

Покрај него, за овие настани во своите сеќавања пишувал и Тодор Мановиќ. Тој овие записи ги базирал на сеќавањата на свои блиски и постари штипјани, кои педантно ги бележел секодневно. Во врска со тоа, тој го забележал следново: “ На Пребег и на Мерите по стивнувањето на акциите, сеуште се слушале пискотници и офкања на ранетите на кој не им приоѓал на помош. И, навистина ретко која војна била толку кратка а, толку многу крвава. На вака брзиот крај на битката на Брегалница, никој не се надевал. Но, и покрај тоа, загубите биле огромни. Точниот број на загинатите во Брегалничката битка во различни извори е различен“.

Посебно тешки биле последици Втората балканска војна оставила врз здравјето на месното население. Најтешката болест која во тоа време се појавила била колерата. Болеста се пренела од турските војници од Мала Азија кои за време на судирите дошле во контакт со бугарските војници. Со трансферот на овие сили во Македонија, колерата земала замав и во редовите на српската војска.

Другата болест која оставила тешки последици по здравјето на луѓето и војниците била маларијата. Борбата со маларијата „била вршена на примитивен начин, бидејќи нашата (српска) војска не располагаше со никакви модерни средства за тоа. Заштитната мерка против колерата т.е имунизацијата на трупите со помош на вакцина, не се применувала. Кога се појави колерата нашиот санитет беше целосно не подготвен да се справи со неа. Од око се поставуваше дијагноза, бидејќи немало ниту бактериолошка лабораторија ниту бактериолог“.¹⁵ За колерата како болест и последиците од неа пишувале сите тогашни весници, во кои се апелирало за помош и спас на многубројните заболени. Во еден извештај на Љуба Грковиќ, окружен начелник на градот Штип од крајот на јули 1913 година, во врска со оваа болест го забележал следново: “Кога дојдов во Штип градот го најдов речиси празен. Многу куќи се разуранти од гранатите. Населението го нема, дали го напуштило градот или се крие по куќите, во градот владее вистински мртвило. Нема ниту една отворена работилница, освен аптеката. Нема каде да се најде стан било каква услуга или удобност, нема каде кафе да се напиеш...“.¹⁶ Штип повторно се најде пред нова неизвесност овој пат под неизвесност овој пат под нова власт. Српската.

¹⁴ В. Политика од 23 мај до 07 јули 1933 година. Дописникот пишува дека кога српските војски влегле во градот заробиле и разоружале бугарски жандарми и цела интендантска група која не забележала дека бугарската војска заминала.

¹⁵ Д-р Владимир Станојевиќ, Колерата во Балканските војни 1912-1913 година, Белград, 1925., 331.

¹⁶ Јосимовски Јосип, Јосимовска Верица, Колерата 1913 год во Брегалничкиот регион, Штип, 2001., 85

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] В. Политика(1933) од 23 мај до 07 јули.
- [2] Воена Енциклопедија,(1978) Београд.
- [3] Лазаревиќ, М,Други балкански рат, Београд
- [4] Томич,Ј.(1914) Војна у Маћедонији и Стару Србију 1913, Нови Сад.
- [5] Српска Црква, (1914) Календар за простум.
- [6] Скоко,С(1968)Другибалканскират 1913,Београд.
- [7] Скоко,С(1984) Војвода Мижич,Београд.
- [8] Чоровиќ, Д,Војвода Радомир Путник, Портрети нове Српске историје,
Достапно на [www. serbianunity.net](http://www.serbianunity.net)

СЕКУЛАРИЗАЦИЈАТА И САКРАЛИЗАЦИЈАТА ВО СОВРЕМЕНОТО ООПШТЕСТВО

Проф. д-р Даниела Коцева

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип
daniela.koceva@ugd.edu.mk

Апстракт:

Религијата многу векови била преовладувачки начин на мислење за светот кај самиот човек или популарната метафизика (како што кажал Шопенхауер). Религијата, и на повисок степен од развојот на човештвото, како што бил феудализмот, владеела со мислењето и чувствата на луѓето. Филозофијата и науката биле долго време, но можеле и да останат, слугинки на теологијата. Од вишата божествена реалност е изведен, не само природниот свет, туку и светот на човековите, морални и политички норми и односи. Бог е извор на моралните закони, набожјата волја, оттука почивали авторитетот на световниот владетел, кој долго време владеел по волјата на Бог, а многу подоцна и по волјата на народот. Ова суверено владеење на религијата, како начин на мислење и чувствување и влијанието на црквите на општествените и политичките односи, почнуваат да слабеат од доцниот среден век. Постепено, почнува да се пробива световното гледиште на светот, како нужна поврзаност на реалните, овострани сили кои не оставаа место за оностраниите. Природата, од почеток, почнува да добива своја онтолошка, естетска и морална вредност, како што некогаш имала во грчкото сфаќање, па духовното преориентирање во Европа на почетокот на новиот век, почнува да се врши под влијание на поновите откритија и обновите на античките сфаќања за светот и животот (хуманизмот и ренесансата).

Напоредно со рехабилитацијата на природата, тече и рехабилитацијата на човековиот разум, како еден извор на сознание и критериум за вистина. Според овој критериум, повеќето западни општества доживуваат секуларизација од крајот на 19 век, а истиот, драматично е забрзано од 60-те години на 20 век. Секуларизацијата е поочигледна на општествено, отколку на лично ниво. Важните општествени функции, што во западните општества некогаш ги извршувале црквите, постепено се намалуваат зашто државата и световните организации ја презеле одговорноста за политиката, школството, социјалните грижи итн.

И во културна смисла, христијанството не е веќе доминантна сила, бидејќи е присилно да се натпреварува со алтернативните извори и системи на верување. Но, на личен план, религијата буди голема поврзаност. Иако религиозното однесување, како и одењето во црква, ослабеле, религиозноста и идентификацијата со религијата и натаму се силни. Освен што сведочи за слабеењето на религијата, крајот на 20 век е одбележан, со подем на нови, поиманентни и поцелосни форми на духовност, кои повеќе се во врска со негувањето на единствен субјективен живот, отколку со повикувањето на нормите

дадени од Бога. Во таа смисла, секуларизацијата (на традиционалната религија) и сакрализацијата (на новите форми на духовност), се одвиваат истовремено.

Клучни зборови: *секуларизација, сакрализација, современо општество, плурализам, интеркултурна размена*

Терминолошко определување: секуларизација и сакрализација

Зборот секуларизација, доаѓа од латинскиот збор *saeculum*, која првобитно се однесувало на човековата доба, век. Во времето на царот Август, го добил значењето како и грчкиот збор *aión* – светско време. Во христијанството, тој грчки збор означува овосветско - грешно време, наспроти оностраниот вечен живот. Воопшто, изразот секуларно означува она што е световно, наспроти свештено- духовно. Поимот секуларизација, во заострена смисла, се однесува на раздвојување на духовното и световното (т.е. секуларното).

Како поим и термин, социологијата на религијата и историјата на културата, воопшто, секуларизацијата позитивно ја одредуваат како преовладување на световниот дух, а негативно, како слабеење на влијанието на религијата или нејзино постепено исчезнување како начин на мислење, живеење и однесувањеспрема светот, со истовремено слабеење на црквата како општествено-политичка сила. Паралелно со терминот секуларизација, се употребува и терминот лизација, кој значи исто, потоа дехристијанизација и атеизација. Поимите дехристијанизација и атеизација не се употребуваат еднозначно. Атеизацијата значи потполно напуштање на религиските замисли и сфаќања, додека терминот дехристијанизација се употребува за процесот на слабеење на влијанијето и функционалноста на христијанската религија, кај самите христијански верници. Според социологот Ј.Лукиќ, религиозен проблем на современиот свет не е атеизмот, туку верската анемија, практичната арелигиозност, дневниот живот без мистерија. Според овој автор, кој има користено импозантна литература за ситуацијата на христијанството во Европа и Америка, процесот на дехристијанизацијата се исполнува се следниве појави. Прво, пад на верската практика, црквата се прозива само кога се раѓа или умира, а никогашкогасеживее. Второ, апстрактност и безживотност на религијата. На лествицата на животни вредности, верата паѓа се пониско. Верата го губи влијанието на практичниот живот на верникот (посебно кога станува збор за животот на младите, кои повеќе го ценат комфорот, сексот, среќата и работниот успех, отколку религијата). Таа станува маргинална животна содржина. Трето, се распаѓа старото комплексно и комплетно верување, па сега се прифаќаат само некоидоктрини, а други верници ги отфрлаат, на пример, се верува во Бог, но не и во задгробен живот. Четврто, се намалува- поместува антрополошката база на верување: луѓето од зрелата доба се сè помалку

религиозни, па основата на верата ја сочинуваат деца, стари лица и жени. Петто, религијата се повеќе е станува фамилијарн аработа, а не како и порано работа на државата. Шестто, сео днесува на социјалната база на религијата и тоа така што христијанството губи влијание врз ниските слоеви, а станува вера на моќни и богати (овој заклучок не е секогаш сигурен и достоин докрај).

Секуларизацијата означува процес во кој религијата слабеа по значење, во однос на личниот живот, односно на општеството. Наспроти тоа, сакрализацијата (десекуларизација) означува процес во кој религијата добива во значење на личниот живот, односно општеството. Нивоата на секуларизација и сакрализација, се мерат со бројот на активни верници во религиските институции.

Десекуларизацијата – сакрализацијата, како општествен феномен, се објаснуваат како постепено навлегување на светото во воспоставеното световно опкружување. Десекуларизацијата се обидува да го наметне религиозниот поглед на светот, давајќи му религиозен колоритет, ги наметнува религиските вредности, давајќи ѝ особен примат на верската етика, а во политичкиот и општествениот живот, значи легитимирање на верата како политички, односно „респектабилен” општествен субјект, надминувајќи ја фазата во која таа се обликувала како приватна работа на верниците. Десекуларизацијата – сакрализацијата се артикулира низ развојот, на пример, на религискиот фундаментализам, низ појавата на неокаризматички заедници, низ појавата на бројни затворени верски заедници, кои ја потенцираат својата оригиналност, низ појавата на десно ориентираната политичка сила, преку создавањето на таканареченото морално мнозинство, преку појавата на многу јасновидци, толкувачи на сонови и судбини, преку создавањето на „лечилишта” во кои, со употреба на религиската „терапија”, се лекуваат патолошките појави создадени како последица на владеењето на безбоштвото и слично. Десекуларизацијата детерминира создавање на нови и зацврстување на веќе постојните верски заедници, но поради бележењето на развојот на религискиот фундаментализам, на макро план, религиските заедници делуваат помалку усогласено, се напуштаат големите идеи за обединување и се прибегнува кон создавање помали асоцијации меѓу заедниците кои се догматски блиски. Контра секуларизацијата, пак, се обликува како нагло свртување кон светото, како стопроцентно брзо менување на тенденцијата и буквално заменување со контрастното свето на местото на световното.

Ако вниманието го насочиме кон светот, ќе најдеме на сакрализација што значително се разликува, наидуваме на обновување на традиционалните облици на религија. Речиси сите т.н. религии, вклучувајќи ги хиндуизмот и будизмот, доживуваат ревитализација од 70-тите години на 20 век, но најдраматичен раст доживува воскреснувачкиот ислам (тенденција наречена исламизам) и харизматското христијанство (кое понекогаш се нарекува пентекостализам).

Сакрализацијата често е поврзана со утврдувањето на новиот „независен“ идентитет. Во случајот на воскреснувачкиот ислам, тие идентитети се првенствено национални и наднационални, при што исламот му помага на муслиманскиот свет да се издигне над економските и културните влијанија што ги наметнува Западот, како и да им се спротивстави. Во случајот на харизматското христијанство, религијата почесто се вклучува на личен и на локален план, на кој им помага на поединците да го воспостават, бранат и јакнат сопствениот идентитет. Во услови на сиромаштија, тешкотии и општествени проблеми, овие религии имаат важна улога во давањето на материјална, општествена и духовна поддршка. Причините за секуларизацијата и сакрализацијата во современиот свет се предмет на жестоки расправи.

Досега, социолозите посветувале многу повеќе енергија во развивањето теории за секуларизацијата, отколку за сакрализацијата, главно, затоа што секуларизацијата траеподолго.

Има пет главни облици на теорија на секуларизацијата, во зависност од тоа на кој процес од модернизацијата, секој од нив се идентификува како истакната причина:

1. Теориите што се концепираат на диференцијацијата, тврдат дека религијата го загубила значењето, кога процесот на функционалната диференцијација, ги раздвоил функциите во современото општество на специјализирани сфери (политика, просвета, право итн.), од кои секоја настојува да стане автономна во однос на религијата. Пример за таквата теорија е теоријата на Никлас Лукман, која линеарно е составена од сукцесија на четири социјални форми на религијата. Според него, сè започнува со диференцијацијата на ниво на свеста, кога различни луѓе, на различен начин започнуваат да го набљудуваат светот. Новото, натприродно ниво на свест ја дава религијата, а таа дава основа за диференцијација на општествената база (религиски институции). Од оваа трансформација произлегуваат неколку нивоа на свест. Прво, религијата ја губи контролата над оние сфери на животот што стануваат автономни. Второ, израснуваат голем број натпреварувачки светогледи. Нивната компетенција доведува до колапс на религијата. Но, позначајна за намалувањето на значајноста на религијата е приватизацијата. Таа го обезбедува учеството на човекот во различни сфери, а таа ја активира потребата на човекот да изгради свој сопствен, приватен светоглед. Овој поглед има два колапса: прво, религиските теми, родени во овој приватен светоглед, стануваат генерализирани и почнуваат да функционираат како елементи на нова, невидлива религија. Второ, оваа религија станува се посветска поради малото соочување со трансценденталното во секојдневните активности.

2. Теории што се концентрираат на рационализацијата, го издвојуваат процесот со кој современото општество станува рационализирано, бирократизирано и научно, во сите начини на дејствување, како одговорно за разочарувањата и демистификацијата на светот. Меѓу попознатите теории, во оваа група, се на: Питер Бергер, Брајан Вилсон... Теоријата на Вилсон, е градена во духот на Тенисовите заедница-општество. Како најзначаен фактор за секуларизацијата, тој ја смета рационализацијата. Двата процеса имаат реципрочно влијание, така што рационализацијата претставува и причина и последица на секуларизацијата. Растот на рационализацијата значи зголемување на улогата на науката, затоа што таа има одговори кои даваат плодни резултати. Колку државата, повеќе ја спонзориранауката, толку помалку е посветена на промоција на религијата. Новата група носители на науката е составена од луѓето од економската сфера. Рационализацијата се манифестира и како трансформација на општествената контрола, која ја губи моралната нишка и станува техничка и анонимна. Додека старата контрола се осврнувала на општите диспозиции на работникотзаработливост, одговорност, точност итн., кои биле постигнувани преку религиската социјализација, новата се служи со механички средства за регулација на работната ситуација. Рационализацијата се манифестира и во растечката бирократизација на општествената интеракција. Придружна појава е диференцијацијата на религијата од другите општествени улоги и институции, автономизација на општеството од религиското туторство, нејзино потиснување од науката и социологијата во објаснувањето на светот, плурализација на самата религија и растечка световност нанејзините организации, опаѓање на религиската практика и афилијација, растна неверувањето и атеизмот на индивидуално ниво.

Секуларизацијата се однесува на губењето на општествената значајност на религијата; на изделувањето на политичките моќи од придобивките и погодностите на религиските установи; на свртувањето од религиска кон световна контрола во различните активности; на намалувањето на процентот на времето, енергијата и ресурсите што луѓето ги посветуваат на натприродните нешта; на опаѓањето на религиските институции; на замената на религиските прописи; на постепено заменување на религиската свест со емпириска, рационална, инструментална ориентација; напуштањето на митски, поетски и уметнички интерпретации на природата и општеството и нивна замена со фактички описи; и заедно со тоа, на ригорозно изделување на проценувачките и емотивни диспозиции со когнитивни и позитивистички ориентации. Во испитувањето на оваа дефиниција на секуларизацијата, Вилсон забележува дека она што таа не го содржи е дека сите луѓе имаат постигнато секуларизирана свест. Секуларизацијата, за Вилсон, претставува долготраен процес кој се остварува во сите општества, но во секое на посебен начин, условен од неговите посебни прилики. Токму големата

варијабилност на природата и обемот на промената на улогата на религијата во различните делови на светот, придонесува за полемиките и збрката околу секуларизацијата, во рамките на социологијата на религијата. Слично како Бергер и Вилсон, во постоењето на секти во современите западни општества, наоѓа доказ за нивната секуларизираност. Сектите претставуваат последна тврдина на верата во општествата што поминуваат низ процес на секуларизација и можат да сесфатат како реакција на состојбата во која религиските вредности ја изгубиле општествената значајност.

3. Теории кои се концентрираат на плурализацијата, кои тврдат дека верувањата изгледаат веројатни, ги споделуваат со некој човек што ги познава, но губат во сила кога човек ќе стане свесен дека луѓето веруваат во различни нешта. Поради постепената плурализација на современото општество, традиционалното верување изгледа навидум неможно – доколку не е способно да се одржи внатре во ограниченасупкултура.

4. Теории што се концентрираат на индивидуализацијата, сугерираат дека процесот со кој авторитетот се прифаќа, е штетен по религијата бидејќи тој настојува да владее со луѓето, не дозволувајќи им да направат сопствен избор.

5. Теории што се концентрираат на поопштествувањето, сметаат дека религијата е силна на ниво на локалната заедница и затоа тврдат дека процесот, со кој поширокото општество, посебно нацијата, станува поважно од локалните општества, е деструктивен порелигијата.

И покрај тоа што овие теории често сметаат за меѓусебно спротивставени, тие може да се посматраат и како заемно компатибилни, бидејќи секоја од нив издвојува различен аспект на општествениот процес на модернизацијата, што е одговорен за секуларизацијата. Поради тоа, во практиката, тие подобро опстануваат заедно отколку изолирано.

Иако не постојат утврдени теории на сакрализацијата, можно е да се дадат некои општи согледувања за условите под кои религијата добро функционира. Изгледа дека религиите опстануваат кога ќе се здружат со доминантната политичка и економска власт, или кога ќе имовозможат на народите да се спротивстават на таквата власт (на пример, успехот на религијата во Северна Ирска или во Полска). Во двата случаја, религиите имаат многу да понудат: општествено единство, кохезија и важна цел. Но, религиите добро функционираат и кога не нудат јакнење на општествен, туку на личен план. Историски гледано, тоа е очигледно новомногуге разновиден манифестацион религија, што често се класифицираат и лиотфрлаат како магиски.

Во современиот капиталистички концепт, се забележува уште еден пример на јакнење на религијата поради она што таа го нуди по прашањето на лично

учество во развојот на духовноста. Тековните општествено-економски и културни услови го поттикнуваат свртувањето кон себеси, при што се отфрлаат сигурните структури и наметнатите улоги, и од поединците се бара сами да опстанат во современата економија. Наместо да се потпираат на она што е дадено, поединците мора да се создаваат и да се обновуваат самите себе, за да опстанат и да напредуваат. Во таквата ситуација, не е изненадување што религијата имотс тапува место на новите форми духовност, кои нудат оздравување, јакнење и негување на уникатен субјективен живот. Бог веќе не се доживува како битиена кое треба да му се покоруваме, туку како сила, енергија или дух, што може да се искористи за остварување на задачата да станам сè што можам да бидам. Под тие услови, личниот развој се идентификува со духовниот, а светото наоѓа нова улога во општествата.

Секуларно општество

Секуларното општество не прифаќа еден поглед на светот и на улогата на човекот во него, тоа е плурално, толерантно, решавањето на проблемите е рационално. Секуларизмот е движење кон модернизација, за усовршување на човекот и општеството и е критичен на верската правоверност. Додека секуларната држава добива поддршка и од црквите: „на кралот - кралевото, на Бог - бојжото”, верските заедници се против секуларизацијата на општеството, гледајќи закана во моралниот релативизам. Но, и доколку се прифати дека секуларизацијата е модернизација, таа како критика на верската правоверност, самата, не смее да стане догма.

Различни концепти на секуларност, од пријателска до непријателска, и различни контексти, даваат различни исходи. САД во западниот свет, се првата секуларна држава, но спаѓаат во земјите со јаки традиционални-религиозни вредности, односно имаат „јасна раздвоеност и актуелна соработка”. Франција (од 1905 г.) и Турција (од 1928 г.) се два најчести примери за помалку пријателски концепт – кај лаиците има одредено ограничување на јавното искажување на религијата.

Прогресивно, иако многу нерамномерно, секуларизацијата на Европа е непобитен општествен факт. Според истражувањата, вршени од страна на Мартин, во „Атеизмот: Современите цени и модели“ (Martin, 2007), и Грели во „Религијата во Европа на крајот на вториот милениум“ (Greeley, 2003), вистина е дека стапките на религиозноста се разликуваат значително во цела Европа. Источна Германија е далеку од најмалку религиозните земја на Европа, од страна на која било мерка, на долго растојание од Република Чешка и Скандинавските земји. Во друга крајност, Ирска и Полска се далеку од повеќе верски земји во Европа, со стапки споредливи со оние на САД. Во принцип, со значителен исклучок на Франција и Чешка, католичките земји имаат тенденција да бидат повеќе религиозни, отколку протестантските или мешаните земји

(Западна Германија, Холандија), иако Швајцарија (мешана и традиционално стабилна/структурирана земја, споредено со Холандија) стои на висока скала на Европската верска скала, со стапки слични на оние на католичка Австрија и Шпанија.

Во секој случај, низ Европа од 1960 г. забележано е зголемување на мнозинство од населението кое престанало да учествува во традиционалните религиозни обичаи, барем на редовна основа, додека се уште постоело одржано релативно високо ниво на религиозни убедувања. Во однос на ова, можеби треба да се зборува за непосетеност на црквите од европската популација и на верска индивидуализација, наместо на секуларизација. Дејв, (Davie 1994: Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging, 2000) ја карактеризира оваа општа европска ситуацијата како „верување без припаѓање“. Во исто време, сепак, голем број на Европејци, дури и во повеќето секуларни земји, се уште се идентификуваат себеси како „христијани“, што укажува на еден имплицитен, дифузен и поплавен христијански културен идентитет.

Од Франција до Шведска и од Англија до Шкотска, историските цркви (католичката, лутеранската, англиканската или калвинската), иако лишени од активно членство, се уште функционираат, како што биле јавни носители на националната религија.

Анализирајќи го процесот на секуларизацијата или детрадиционализацијата, Фен ќе констатира дека тој, во современите општества, не доведува до исчезнување на религијата. Таа продолжува да игра значајна јавна улога и да се носи со инвазивната доминација на световната држава и нејзините дискусии. Процесот на диференцијација на религијата и државата, не доведе до исклучување на религијата од политичката сцена, туку до нејзина дифузија. Процесот на секуларизацијата, додека ја поткопува согласноста околу локацијата и значењето на светото, ги зголемува изгледите дека различните институции и групи, своите барања за општествен авторитет ќе ги засновуваат на различни религиски подлоги. Секуларизацијата, во форма на војна, се одвива во пет реверзибилни етапи во општеството за определување на границите на светото. Првиот чекор е свештенството, вториот - војната што тоа ја започнува за определување на границите на светото, третиот ја вклучува државата и нејзините барања за споделување на авторитетот над светото и така ја гради граѓанската религија, зголемениот број партиципанти се четвртата етапа, а сепарацијата на индивидуалната и колективната сфера е петтиот чекор (Fenn, 1978: 26).

Заклучок:

Потребен е нов концепт на секуларизам кој се одразува во мултикултурни и мултирелигиозни општества. Се согласувам со Детлеф Полак кога вели: „Ако модернитетот е, дефиниран од страна на процесите на културна плурализација,

институционална диференцијација и урбанизација, тогаш религиите не страдаат од пораз во услови на модерноста, туку напротив”. Концептот може да се опише како „секуларна држава и отворено општество”: концепт каде што поделбата меѓу државата и црквата овозможува религијата да влијае не само на приватниот живот, но, исто така, и на јавниот живот. Поделбата помеѓу јавниот и приватниот живот се повеќе е матна и тешко да се постигне во практика. Религијата не е само приватна работа, но, исто така, влијае на јавната дебата. Црквите се општествени субјекти кои се надвор од поединецот и имаат за цел да влијаат на јавната сфера. Според мое мислење, потребно е еден нов вид на демократија: плуралната демократија, која не би се базирала на премолчена културна сличност, туку на признавање, отворање и прифаќање на идејата на различноста. Ваквото пресоздавање на демократијата, врз основа на вистинските ‘ние’ од толку многу луѓе, заедници и култури, е вистински предизвик со којшто треба да се соочиме. Европа стана мултикултурно и мултиконфесионално општество. Главните предизвици за современите демократии во Европа се да се признаат и да се вклучат културните разлики. Толеранција и почитување на секоја религија е почетна точка за ова, вклучувајќи ја и слободата да носат верски симболи. Секуларизмот треба да стане контекст за преговори за верските разлики. Клучното прашање е како секуларната држава управува со верската различност: како може да се постигнат и одржат заедничките вредности. Важно е да се продолжи со активности кои придонесуваат за едно меѓусебно разбирање меѓу различните религии и култури, особено меѓу муслиманите и немуслиманите. Ова треба да оди подалеку од тоа, заедно да јадат едни со други храна, или да слават едни со други официјални празници. Неопходно е да се искорени секоја табу-тема што спречува отворена дискусија на културните и верските разлики, како што секое население треба да се прифати не само како рамноправен граѓанин, но и како одговорен граѓанин. Клучното прашање е реципроцитетот, што се однесува на заедничката одговорност и рамка која остава простор за признавање на разликите и разновидноста. Образованието и медиумите играат важна улога во обликувањето на перцепциите на религијата. Улогата и одговорноста на медиумите во влијанието на јавната дебата и јавното мислење, треба да се решат. Слободата на печатот е основна карактеристика на демократијата. Прашањето за одговорноста на новинарите е од клучно значење. Стереотипите и стигматизацијата во обликувањето на перцепцијата на религијата, мора да се избегне, но истото важи и за медиумите во западните земји. Во однос на образованието, ние треба да се обидеме да внесеме разноликост во образовниот систем. Младите луѓе, дури и од раното детство, треба да бидат во можност да научат за меѓукултурните реалности и да комуницираат со луѓето од различни потекла. Интеркултурната размена, може да биде ефикасен инструмент на наставата по религија - таа треба да се реформира за да се вклучи плурализмот и да стави акцент на меѓуверски

дијалог. Образованието треба да ги охрабри и да ја развие љубопитноста и способноста да размислуваат критички, да поставуваат прашања и никогаш да не прифаќаат ништо, без разбирање зошто.

Користена литература:

- [1] Ash Amin (2004), *Architecture of knowledge*, Oxford: Oxford University Press
- [2] Бејл, Т., (2009), *Европска политика: компаративен вовед*, Скопје: Академски печат
- [3] Beckford, J., A., Richardson, J., T., (2000), *Challenging Religion*, N.Y: Routledge
- [4] Bruce S., Edward, L., G., (2001), *Education and religion*, Cambridge: National-Bureau of Economic Research
- [5] Цветанова, Г., (2007), *Културните разлики и општествената интеграција: Македонија пред и по Рамковниот договор*, Скопје: Институт за економски стратегии и меѓународни односи Охрид
- [6] Copley, T (2008) *Teaching Religion: Sixty Years of Religious Education*, 2nd edition. Exeter: University of Exeter Press
- [7] Council of Europe (2006), *Religious diversity and intercultural education: a reference book for schools*, ed. By John Keast
- [8] Greeley, A. (2003) *Religion in Europe at the End of the Second Millennium*. New-Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- [9] Moulin, D., P., J., (2007), *Religious Education in the twenty-first century: a philosophical critique and practical suggestion*, Harris Manchester College
- [10] Партриц, К., (2009), *Религии во светот, Нов Лајонов прирачник – трето издание*, Скопје: Младинска книга
- [11] Davie (1994) Davie, Grace, *Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging*, Oxford: Blackwell, 1994
- [12] Davie (2000a) Davie, Grace, *Religion in Modern Europe – A Memory Mutates*, Oxford: Oxford University Press, 2000
- [13] Fenn, Richard K., (1978), *A Theory of Secularization*, Storrs Conn.: Society for the Scientific Study of Religion

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

УДК

UDK: 378 (497.7)

ISSN: 1409-9187